

Әдебиеттер тізімі

- 1 Жақсанов, О. Қайталанбас тұлғалар: эсселер, портреттер. – Қостанай: Шапақ, 2009. – 316 б.
- 2 Ө.М. Сұлтанғазин: Қазақстан ғалымдарының биобиблиографиясына материалдар / [жауапты ред. С.Н. Харин; құраст. А. Сақабеков және т. б.] – Алматы: Ғылым, 1996. – 118 б.
- 3 Ө.М. Сұлтанғазин атындағы ғарыштық зерттеулер институты туралы фильмнің көрсетілімі [Электрондық ресурс]. Қолдану режимі: <https://kazcosmos.gov.kz/kk/news/om-sultangazin-atyndagy-garyshtyk-zertteuler-instituty-turaly-filmnin-korsetilimi>.

Материал редакцияға түсті: 20.02.2019

ОМИРЗАК, А., КЕЛИНБЕРДИЕВА, Ы.С., ШАЛГИМБЕКОВ, А.Б. У.М. СУЛТАНГАЗИН – УНИКАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ

Статья посвящена роли У.М. Султангазина в науке о Казахстане, трудам казахского ученого в области космических исследований, биографии и потомкам великого ученого.

Ключевые слова: У.М. Султангазин, ученый, космос, большая личность, общественный деятель.

OMIRZAK, A., KELINBERDIEVA, Y.S., SHALGYMBEKOV, A.B. U.M. SULTANGAZIN IS A UNIQUE PERSONALITY

The article is about the role of U.M. Sultangazin in the science of Kazakhstan, the works of the Kazakh scientist in the field of space research, biography and descendants of the great scientist were studied.

Key words: U.M. Sultangazin, scientist, space, big personality, public figure.

Ы. АЛТЫНСАРИН – ХАЛЫҚ МАҚСАТЫ ҮШІН ҚУАТЫН АЯМАҒАН ҰСТАЗ

Омарова, А., Келинбердиева, Ы.С., Шалгимбеков, А.Б.

Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернаты» КММ, Қазақстан

Түйін

Мақалада Ы. Алтынсарин – нағыз халықшыл жазушы, өмір шындығын озық идея тұрғысынан таныта білген кемеңгер суреткер, аса қажырлы қоғам қайраткері, заманының ең маңызды мәселесін көтеріп, жыр төккен азамат ақын, жаңашыл жазушы, сол жаңаның тынымсыз жаршысы туралы зерттелген мәлімет берілді.

Кілт сөздер: Ы. Алтынсарин, ұстаз, ірі тұлға, қоғам қайраткері, мектеп.

Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернатының тарихына көз салсақ: Ы. Алтынсаринның 3-томдық шығармаларының 2-томының 209 бетінде: «Из существующих в области пяти училищ русско-киргизская школа Николаевского (Қостанай қ.) у. находилась в городе Троицке (Оренбургской губернии) в наемной квартире. В отчетном же году она переведена в поселение, учрежденное в центре уезда на Кустанай, и помещена в здании, построенном собственно для школы, причем последняя, с разрешения начальства, наименована Кустанайской»; из отчета «О состоянии народного образования в Тургайской области за 1884 год» [1].

Сонымен Қазақстанның Ресейге қосылғаннан кейін қазақ даласын басқару үшін дәрежелі басқарма – төрешілер қажет туғызды. Сол себептен қазақтарға арналған мектептер ашыла басталды. Сондайлар бірі ең алғаш ұсынылған белгілі педагог, шығыс зерттеушісі – В.В. Григорьевтің орыс-қазақ мектебінің жобасы болды. Ол алғашқы мектеп 1861 жылы Троицк қ. ашылды. Осылайша, Қазақстанда бастауыш орыс-қазақ мектептері ашылуына

алғашқы қадамдар жасалды. Барлығы 4 мектеп ашылды, бірақ Григорьевтің жобасы көпке созылмады.

Арнайы мұғалімдері жоқ, мектептер материалды көмектерді қажеттілік еткен және әкімшіліктен жәрдем көрмеген мектептер көпке созылмай жабылып қалды. Сондай жағдай Троицк қ. мектепте де болды. Мектептердің ары қарайғы тағдырларын Ы. Алтынсарин шешті. Торғай облысының инспекторлық қызметіне кіріскен кезден бастап, Алтынсарин мектептерді ашуды қолға алды. Ең алдымен мектеп жүйесін ұйымдастырып, Троицк қ. мектепті Қостанай қаласына көшіріп, Алтынсарин қазақ даласында мектеп ашудың алғашқы қадамын жасады. 1879 жылы Қостанай қаласының дәл орталығында қазақ даласында туған таңғажайып адам, өз елінің патриоты – Ыбырай Алтынсариннің күшімен ашылған, Қазақстанның көне мектептерінің бірі орналасқан. Мектеп өз кезеңінде республикада және облыста халықтық білім беруді дамыту кезінде маңызды рөл атқарды [2].

Мектеп құрылысы 1882 жылы басталды, ал 1884 жылы Троицк орыс-қазақ мектебі Қостанай қаласына көшіріліп, «Қостанай екі сыныптық орыс-қазақ училище» болып аталды [1]. Қалқаман ағайдың сөздерінен: «1960 жылы осы қалаға етігімді сүйретіп, жаздың жалпағында, жаздың ыстық күнінде осында келдім. Оспан дейтін үлкен ағам болды, ол мені жетектеп алып келді. Барлық құжаттарды дайындады, ал өзі 8-9 сыныпта оқитын. Сол келіп біз осы мына жерде тұрған Ыбырай атамиз салған, 1884 жылы қызыл кірпіштен бір ғана қабат орамға кірдік» деп Алтынсарин мектебін сипаттай келеді [1]. Сонымен, Ы.Алтынсариннің біз оқып жатқан мектеп, білім шаңырағы Қостанайда 1884 жылы 1 қыркүйекте іргетасын өзі қалаған Ыбырай мектебі өз тарихын бастады. Ол ұзындығы екі көшенің аралығына созылып жатқан қызыл кірпіштен классикалық монолиттік сәулет стилімен салынған ақшаңқан ғимарат. Оның ұзына бойымен түсірілген суреті жүз жылдығында талай газет-журналадарда басылды.

Ең алғашқы оқушылар саны бас-аяғы 35 қазақ баласы болды. Орыс переселендерінің балаларын оқыту үшін мектеп екікласстық орыс училищесі деген атпен тарихта қалды. Училищенің бірінші класы 4 жылдық бөлімдерден, екінші класы – 2 жылдық бөлімдерден тұратын. Қостанай жеріне келген орыс қоныстанушылардың балалары келгендіктен, бір жылдан кейін оқушы саны 55 болды. Училищеге жыл сайын мемлекеттік қазынашылықтан 3581 сом 40 тиын, қоғамдық сомадан 850 сом құйылып отырды.

Мектеп ғимараты үш сынып бөлмесі, екі жатын бөлме, асхана, «адамдар», науқас бөлмесі, шеберхана болды. Мектеп жанында мұғалімдерге арналған екі үй, монша, сарай, жерқойма, бақша болды. Ағаш отырғызу кезінде Ы.Алтынсарин сол жерде болған. Қараған, мамыргүл және жас қарағай бағы ұзақ уақыт бойы Қостанайдағы ең жақсы бақ болды. Мектептегі алғашқы кітапханасын, ауруханасын ашты, оқу әдебиетін өзі ұсынды. Құрған оқу бағдарламалары мен жоспарлары әдеттегі бастауыш мектептеріне қарағанда әлдеқайда терең әрі кең болды. Бірінші класс төртжылдық бөлімдерден тұрған.

Училищенің алғашқы ұстаздары Абдығалы Балғымбаев, Ф. Соколов, Н. Даулетқалиев, А. Килячковтар болған [1, б. 5]. Ыбырай Алтынсарин мектеп алғашқы ашылған күні сабақты өзі берді. Мектеп меңгерушісі Ф.Д. Соколов: «Өз ісіне мұқият болуды талап етіп, халық мұғалімдеріне қатал болды, орындамайтындарды қатаң қадағалады. Өз инспекциясындағы мұғалімдердің мұғалімдік істі өзі сияқты жақсы көргендерін қалады. Ол өзінің жылы сөздері арқылы мұғалімдердің бойында оқу ісіне деген құлшынысты оята білді. Қоғам алдында біздің беделімізді жоғары қойды, мұғалімдерді адал әрі еңбекқор ретінде мактан тұтып, лайықты құрметпен қарауды талап етті» деп жазады.

1897 жылы училище ішінен педагогикалық сынып ашылды, ол кейін интернаты бар екі жылдық педагогикалық курсқа айналды. Курстар «жеңілдетілген түрдегі» мұғалімдер мектебі болып есептеліп, бастауыш училище және ауыл мектептерінің мұғалімдерін дайындады.

Педагогикалық сынып қабырғасынан Мұхамеджан Сералин, Спандияр Көбеев, Бекет Өтетілеуов сияқты атақты тұлғалар шықты.

Қазан төңкерісі, азамат соғысы кезінде мектеп дәл қаланың ортасында болғандықтан, жеңген жақтың штабына айналған. 50 жылдары мектеп қабырғасында актердың қызылдарды, партизандарды жазалап атқаны туралы мәрмәр тақтайша ілулі тұратын [3].

1920 жылғы дерек бойынша мектеп уездік бастауыш мектебі, 1924 жылдан бастап Казкоммуна деген атпен белгілі. Казкоммуна жетіжылдық мектеп болған. Алғашында Ленин атын иемденіп, соңынан Мирзоян атын алған.

Бұл қиын кезең еді, сол кездегі естеліктерге қарап отырып, 1937 жылы мектеп бітірген Сералы Жәкетов былай айтты: «Біз балалар үйінен 11 ұл келдік, көбісі Торғайдан еді. Олардың ішінде Сағи Аппазов, Сейіт Қалиев, Сейітқасым Боранқұлов, Кәрім Ізтілеуов, Сейітқұл Исаев және басқалары (көбісі Ұлы Отан соғысы жылдары дүниеден өтті) болды. Ашаршылық кезең еді. Күніне үш рет нан және шаймен қоректендік. Жаппай тұтқынға алу мен репрессия біздің мектепті де бейжай қалдырмады.

Мектеп директоры Досмағамбет Құлшықов, орыс тілі пәнінің мұғалімі Шаяхмет Саутбаев, математика пәнінің мұғалімі Әубәкір Досжановтар «Халық жауы» болып жарияланды. Бізге туғанымыздай болып кеткен, әрі бізден қатал тәртіпті талап еткен, тәрбиеші С. Жұмашев, Ж. Есмурзиндер туралы жақсы естеліктер сақталды» [3]. 1938 жылы 100 адамға шақ интернаты бар орта мектепке айналып, Жамбыл Жабаев атымен аталып, Ыбырайдың аты тек 1960 жылы ашылған №1 қазақ орта мектеп-интернат беріліп тарихи әділеттік орнады. 5 жылдан кейін №22 ОМ №1 мектеп-интернаттың келіп-кетіп оқитын сыныбымен бірігеді. Осы уақыттан бастап жаңа оқу корпусының құрылысы басталады, ал ескі ғимарат ақырындап бұзыла бастайды, сондықтан ол Еңбекші халық депутаттары кеңесінің шешімімен 1968 жылы толық бұзылады [2].

Қазір ол жерде 1991 жылы Ыбырай Алтынсариннің 150 жылдығына ашылған мемориалдық музей бой көтерді, оның бір бөлігі сол мектептің дәлме-дәл көшірмесі. 1966 жылғы мектеп бітіруші профессор К.Х. Жақып 2000 жылы ескі мектеп іргетасының кірпішін тауып алған, ол қазір Ыбырай Алтынсарин атындағы мемориалдық музейде сақталулы.

Мектеп құрылғаннан бері онда көптеген тамаша мұғалімдер жұмыс істеді. Шайхин М., Ибраев Д., Ешімханов С., Жаукин С., Көкжанов Б., Садуақасов К., Өтенов Р., Көпешев Б. сияқты мұғалімдер мектептің дамуына үлкен үлес қосты. Жүздеген оқушы Шайхимова М.Ш. – Қазақ КСР-ның еңбек сіңірген мұғалімі, Шарипова М.С., Башарина З., Досқалиева Г.Д., Хакимова К.Ж., Жоқышев Ш., Давыдова А.А., Рыбалова П., Жакупова Л.К., Хусаинова З.Х., Шакирова К.Ш., Оспанова А.Г., Жумабаева А.Ж. сияқты және басқа мұғалімдерді еске алады.

1938 жылдан бастап 1983 жылға дейін талай оқушылар интернатта жатып оқыды. Тарихтан мәлім, 1954 жылдан тың және тыңайған жерлерді игеру эпопеясы басталып, қалада орыс тұрғындарының балаларын оқытуға орын мектебіне берілді.

Соғыстан кейінгі дерекетерге сүйенсек, 1945-1946 оқу жылынан бастап 3422 ұл мен қыз бітіріп, 20 алтын, 82 күміс медаль, «Алтын белгімен» 25-і үздік аттестатпен аяқтаған.

1966 жылы Ыбырайдың туғанына 125 жыл толу құрметіне, мектепте XIV республикалық педагогикалық оқулар өтті. Келген қонақтар облыс деңгейінде қошаметтеліп, мектеп ауласына болашақ Ыбырай ескерткіші орнына белгі тас қою рәсімі өтті.

Бірақ уәде тек 1970 жылдың 7 мамырында орындалып, Ыбырай мектебінің үйіндісі жиналып, қасиетті мектеп орнында Ұстаздың ескерткіші бой көтерді.

Сол жылы газет бетінде Ғафу Қайырбеков Ыбырай ескерткішіне өлең жолдарын арнады.

Дала қоңырауы
Арқада бір өзен бар,
Өне бойы тал, қамыс
Өне бойы балықтар,
Өне бойы толған құс.
Үстінде оның боз торғай

Ылғи таңда сайраған.
Қарауыңа көз талмай,
Көңіліңді байлаған... [1]

1971 жылы мектеп ұжымы коммунистік оқу-тәрбиедегі жетістіктері үшін (меніңше, республикада тұңғыш мектеп болар) «Құрмет белгісі» орденімен марапаттылып, келесі 1972 жылы Мәскеудегі Бүкілодақтық халық шаруашылық жетістіктер көрмесіне қатысты.

1975 жылы қазіргі Әл-Фараби даңғылы (Ленин даңғылы) бойында 4 қабатты жаңа жатақхана, мектебіміздің 100-жылдық мерейтойымен тұспа-тұс, ескі жатақхана орнына жатағы, акт залы, ескі жатақхана орнына жатағы, акт залы, асханасы бар жаңа ғимарат іске қосылды.

Мектеп Қазақ ССР-ы Жоғары Кеңесінің Құрмет грамотысымен марапатталды. Сол есте кетпес 1984 жылдың мерекелік дайындығы кезінде аянбай, уақытпен санаспай, мектептің ішін жөндеу жұмыстары, безендіру, жаңа жатақхананы толық іске қосу, мектеп ауласындағы абаттандыру жұмыстарына атсалысқан әріптестеріме бүгінгі күнге дейін зор ризалық сезімді жасыра алмаймын.

1990–1991 оқу жылында ағартушының 150-жылдық тойы қарсаңында ұстаз, шәкірт, ғалымдар, мәдениет қызметкерлерінің тобы Ыбырай мектептері ашылған ауыл, қалақ облысаралық Қостанай-Торғай-Ақтөбе-Орынбор маршрутымен сапар шекті. Қуаныш та, реніш те тудыратын, Ұстаздың аты мен ісін атүсті, терең білмейтіндермен жан-тәнімен білуге құштар жастармен кездесу болашаққа үміт тудырады.

2000 жылы 16 сәуірде облыс әкімінің арнайы шешімімен мектеп орнының аты Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға мектеп-интернаты деп өзгертілді. Ұжым қазір осы мәртебелерін жоғары ұстауға талпынып келеді [4].

Қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбаев айтқандай, бүгін әңгіме өзегіне айналып отырған білім ордасында бірқатар балалар жатақханада жатып оқиды. Бұл күндері ол 268 ұл мен қыздың екінші үйіне айналған. Оқушылар осындағы қос жатақханада тұрады. Ұлдар мен қыздар тұратын бөлмелердегі жиһаздарға ауыстырылған.

Мұнда жататын ұл мен қыздар негізінен облысымыздың Наурызым, Меңдіқара, Әулікөл, Ұзынкөл аудандарының елді-мекендерінен келген. Олардың ата-аналары да қарапайым ғана жұмыс істейтін кісілер. Ата-аналар мұндағы білім алып жатқан балаларына 20 пайызын ғана төлейді. Шәкірттер күніне алты рет тамақтанады. Онда ас мәзіріне ет, сүтпен бірге денсаулыққа пайдалы түрлі шырындар, көкіністер беріледі. Шындығына келетін болсақ, интернаттағы тағамдарды қалада тұратын балалар да күнделікті пайдалана бермейді. Мемлекетіміз еліміздің болашағы болып табылатын жас ұрпақ үшін қолдан келген қамқорлықтың бәрін де жасап жатыр. Мынау соның жарқын айғағы.

Мектеп-интернатта тұратын балалардың гигиеналық жағынан таза болуына да жеткілікті көңіл бөлінеді. Әрбір қабатта балалар суға түсіп, жуынатын орындар бар. Сондықтан ауылдағы ата-аналарға перзенттеері үшін алаңдайтын ештеңе де жоқ. [5, б. 4]

9-шы сынып оқушысы Нұрболат Қылышбайдың интернатымыз туралы былай деді: «Өзім осы интернаттың үшінші қабатында тұрамын. Әр бөлмеде төрт баладан бір үйдің ұлдарындай тату-тәтті ғұмыр көшіп жатырмыз. Мұндағы бізге туғызылғын жағдай өте жақсы.

Мен облыстың Наурызым ауданы Ақбұлақ ауылында туып-өстім. Әкеміз жоқ. Анамыз төрт баланы мәпелеп өсірді. Облыс орталығында осынау іргелі білім ордасында екінші жыл оқып жатырмын. Тамағымыз тоқ, киіміміз көк. Тек қана жақсы оқуымыз керек.

Мұнда оқимын деген зиінді ұл мен қызға барлық мүмкіндіктер жасалған. Сабақ үлгірімім жаман емес. Болашақта заңгер болғым келеді. Кітап тегін, оқу залдары бізге қызмет етеді. Мектеп-интернаттың басшылары үнемі біздің тұрмыс-жағдайымызды қадағалап отырады.

Осындағы балалардың екінші анасы атанып кеткен Нұргүл апамыздың да біз үшін жөні бөлек. Бәріміз оған әбден бауыр басып кеттік. Ол шәкірттерге үнемі ақыл-кеңесін жалықпай айтып отырады. Сабаққа дайындалуымызды бақылайды.

Мектеп интернат-интернат талапқа толықтай сай келеді. Осындай білім ордасыда оқу әрбір ұл мен қыздың арманы деп ойлаймын. Өйткені, бұл оқу орынының негізін кезінде ұлтымыздың ұлы ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің өзі қалады емес пе? Біз осы атамыздың атына кір келтірмей, соған қашан да терең білім, өнегелі тәрбие, жағымды мінез-құлқымызбен әбден лайықты болуымыз қажет».

Әдебиеттер тізімі

- 1 Отарбаев Ж. Ыбырай ата арманын арқаладық. Білім-Образование. – Алматы, 2005 ж. – 175 б.
- 2 Качество образования проверило время // Наш Костанай. – 2009. – Б.12.
- 3 Ыбырай Алтынсарин негізін қалаған білімнің қара шаңырағының өткені мен бүгінгі жайлы толғаныс // Қостанай таңы. – 2016 ж. – Б. 7.
- 4 Көпешов Б.Қ. Қостанайдағы Ыбырай Алтынсарин мектебі туралы тарихи деректер. Білім-Образование. – Алматы. 2005. – Б. 7.
- 5 Оспанов С. Ы. Алтынсарин мұрасы және зерттеушелері. – Қостанай. – 2018. – Б. 23.

Материал редакцияға түсті: 20.02.2019

ОМАРОВА, А., КЕЛИНБЕРДИЕВА, Ы.С., ШАЛГИМБЕКОВ, А.Б.

И. АЛТЫНСАРИН – ПЕДАГОГ, НЕ ЖАЛЕВШИЙ СВОИХ СИЛ ДЛЯ ПРОЦВЕТАНИЯ НАРОДА

В статье были изучены сведения об Ибрае Алтынсарине – настоящем народном писателе, выдающемся художнике, выдающемся общественном деятеле, выдающемся деятеле, поэте, новаторском писателе, выдающемся писателе.

Ключевые слова: И. Алтынсарин, педагог, общественный деятель, школа.

OMAROVA, A., KELINBERDIEVA, Y.S., SHALGYMBEKOV, A.B.

ALTYSARIN – TEACHER, NOT PITYING OF ENERGY FOR NATIONAL PURPOSES

The article studied the information about Ibyray Altynsarın – a real national writer, an outstanding artist, an outstanding public figure, an outstanding person, a poet, an innovative writer, an outstanding writer.

Key words: I. Altynsarın, teacher, a major personality, public figure, school.

ҰМЫТЫЛМАС ҰЛЫ ТҮЛҒА – СЕРӘЛІ ҚОЖАМҚҰЛОВ

**Жүнүс, Б., Келинбердиева, Ы.С.,
Шалгимбеков, А.Б.**

*Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға
рналған мектеп-интернаты» КММ, Қазақстан*

Түйін

Мақалада алғашқы қазақ кәсіби театрының негізін салушылардың бірі Серәлі Қожамқұловтың өмірімен, актерлік өнерімен танысып, оның алғашқы және қазіргі театрдағы алар орнын, театр мен киноның дамуына қосқан үлесін зерттеу туралы мәлімет берілді.

Кілт сөздер: Серәлі Қожамқұлов, актер, өнер, ірі тұлға, театр.

Әрбір адамның жүрек түкпірінде бір сиқыр бар. Ол тамаша сиқырдың аты – өнер. Өнер – әр жанның бойындағы белгілі бір құдірет күші секілді. Біреу қолына гитара алып, біреу ән айтып, тағы біреулер би билеп өз көңіл-күйлерін, сезімдерін, күш-қуаттарын, армандарын өнер арқылы көрсетеді. Бірақ өнер ол теке қана белгілі бір аспапты игере білу дегенге шектеліп қалмау керек, өнер – жан-жақты болады. Өнердің ең ерекше әрі ауқымды түрі – театр өнері. Театр – қоршаған ортаны актер ойыны және драмалық іс-қимыл арқылы бейне-